
طرح مطالعه و شناخت برخی از موانع و مشکلات حقوقی بخش کشاورزی ایران

دکتر حسن حسنی

طرح زیر چارچوب پیشنهادهای تحقیقی در مورد مسائل و مشکلات حقوقی بخش کشاورزی است که در مقاله مربوطه، مفصلاً به آنها اشاره شده است.

کلیات و هدف تحقیق

مسائل حقوقی مربوط به بخش کشاورزی ایران با همه اهمیتی که بالفعل و بالقوه داراست ناشناخته‌ترین موضوع کشاورزی ایران است. علت نادیده گرفتن مسائل مزبور اولاً مربوط است به پیچیدگی خود آن، که چنان در تار و پود عرف کشاورزی ایران عجین شده است که به آسانی نمی‌توان از عهده گشودن آن برآمد. ثانیاً میزان ناآشنایی با این مسائل تا بدانجاست که به بیشتر نظر می‌رسد نادیده گرفته شده است. ثالثاً راهگشایی از میان پیچیدگی‌های آن، از آنجا که با مقاصد اقتصادی مورد نظر در بعضی موارد هماهنگی نداشته است یکسره نادیده گرفته نشده است هر چند که این نادیده‌گیری در عمل به تحقق کامل مقاصد اقتصادی نینجامیده است.

در طول برنامه‌های چندگانه همواره منظور نظر از عنوان توسعه وجه اقتصادی آن بوده است و سنجش توفیق هر برنامه‌ای نیز از لحاظ اقتصادی مورد توجه واقع شده است بدون آنکه در آن به نقش امور حقوقی عنایت شده باشد.

بخش کشاورزی ایران دارای خصوصیات جغرافیایی و طبیعی ویژه‌ای است که بنا بر عرف در هر منطقه و محل قواعد حقوقی معین دیرینه‌ای را ایجاد کرده است، به نحوی که قواعد مزبور در موضوع زمینداری و مالکیت ملاء امور مربوط به میزان سهم‌بری از محصول تولید زراعی بوده است.

از لحاظ اشاره به سابقه می‌توان گفت که با شروع دوران برنامه‌ریزی اقتصادی و لزوم امر توسعه که طبعاً بخش کشاورزی نمی‌توانست و نمی‌بایست برون و منفک از آن باشد تعدادی اهداف اقتصادی نیز مطرح نظر گرفت که در آن میان افزایش درآمد بخش کشاورزی در اولویت قرار داشت. برای دستیابی به این هدف مسئله زمینداری و مالکیت زمین مطرح شد و به دنبال آن مسائل دیگری از قبیل رابطه جمعیت و زمین زراعی ظاهر شد که به همراه خود پراکندگی قطعات زراعی و کوچکی اندازه آن را مطرح ساخت و اصلاحات ارضی را در مفهوم مالکیت آن به صحنه آورد که مباحثی را در زمینه نحوه عمل تقسیمات ارضی برانگیخت و ظاهراً در اشکال مختلف به آن عمل شد و بتدریج زمینه دخالت و حضور و قبول مسئولیت بیشتر دولت را در امر کشاورزی و تولید در ده فراهم ساخت. از ۱۳۵۸ به بعد، همه این مقولات از تولی به شکلی دیگر تکرار شد و هر چند که مباحث فراوان این سالها رفته رفته به نوعی شناخت عمقی‌تر از درون بخش کشاورزی و توجه به آن انجامید، مع‌هذا این امر سبب نگردید که علاوه بر نگاه و دلبستگی به مقاصد اقتصادی، به مسائل و مشکلات حقوقی نیز التفات لازم بشود و اهداف اقتصادی در چارچوب شرایط حقوقی مورد توجه قرار گیرد. تا آنجا که می‌توان عدم تحقق کامل تعدادی از طرح‌های

اقتصادی مورد عمل بخش کشاورزی را به عدم شناخت مسائل و تنگنایهای حقوقی مربوط به این بخش نیز مربوط دانست.

بنابراین به منظور شناسایی بیشتر مسائل و مشکلات کشاورزی ایران لازم به نظر می‌رسد که به وجه حقوقی آن نیز توجه شود و با تحقیق در خصیصه‌های ذاتی بخش کشاورزی ایران ملاحظه شود که قوانین و مقررات سابق و لاحق در مسیر توسعه و ترقی این بخش هماهنگ و همسو با مقاصد مورد نظر بوده‌اند یا خیر؟ و از عهده حل و رفع مسائل و مشکلات موجود توانسته‌اند برآیند یا خود موانع دیگری ایجاد کرده‌اند؟

موضوع تحقیق

با توجه به آنچه در سالهای اخیر در بخش کشاورزی ایران حادث شده است موضوع این تحقیق عبارت خواهد بود از:

- ۱) ارائه تصویری از صورت وضعیت مالکیت زمین زراعی در حال حاضر اعم از مالکیت شخصی، دولتی و موقوفه.
- ۲) بررسی موانع و مشکلات هر یک از اقسام مالکیت‌های زمین زراعی در ارتباط با مسائل حقوقی.
- ۳) بررسی نحوه عملکرد زراعی جامعه روستایی در خارج از محدوده «مالکیتها» به صور اجاره، سهم‌بری، مزارعه و غیره، علل و نتایج آن.
- ۴) بررسی موانع اداری در حل مشکلات حقوقی و اقتصادی بخش کشاورزی.
- ۵) بررسی موانع و تنگنایهای حقوقی بخش کشاورزی در مسیر توسعه و سرمایه گذاری.
- ۶) بررسی و دسته‌بندی موانع و تنگنایهای عمده حقوقی بخش کشاورزی از لحاظ خالک و آب و روابط کاری و تعیین سرفصلهای اساسی آن.
- ۷) نگاهی به تحولات جاری و وراثت مالکیت زمین زراعی یا نسق (تقسیم زمین و یا تقسیم محصول).
- ۸) بررسی اقدامات حقوقی سالهای گذشته (دوره زمانی ۱۳۵۸ و بعد) در بخش کشاورزی در جهت رفع موانع و تنگناها.
- ۹) بررسی موانع و مشکلات و مسائلی که در خارج از بخش کشاورزی وجود دارد و بر آن اثر می‌گذارد.

چارچوب تحقیق

چارچوب تحقیق براساس موضوع تحقیق، امروزیتر خواهد بود:

۱) کلیات

۱) نحوه زمینداری در ایران در حال حاضر.

۱-۲) انواع زمینداری (شخصی، دولتی، موقوفه، بزرگ مالکی، خرده مالکی).

۱-۳) نحوه وراثت در عمل در تعدد وراثت (تقسیم زمین یا تقسیم محصول).

۱-۴) اصلاحات ارضی و تغییرات و تحولات مربوط.

۱-۵) انواع زمینها به لحاظ چگونگی وضع آنها (دایر، بایر، موات، زراعی و مرتع و...).

۱-۶) مفاهیم ثبتی در تجانس یا عدم تجانس با حقوق زراعی (مالکیت و نسق).

۲) قوانین و مقررات سالهای اخیر.

۲-۱) در مورد زمین.

۲-۲) در مورد آب.

۲-۳) در مورد مراتع و دامداری.

۲-۴) در مورد ایجاد سازمانها و موسسات جدید زراعی (تعاونیها و...).

۲-۵) در مورد واحدهای خدماتی و اداری.

۳) حضور و نقش دولت در بخش کشاورزی.

۳-۱) سابقه امر.

۳-۲) حد حضور دولت در ده.

۳-۳) عوامل تشدید کننده حضور دولت.

۳-۴) واحدهای کشت و صنعت، شرکتهای سهامی زراعی و...

۳-۵) دولت، زارع، مالک در صحنه کشاورزی ایران.

۴) اجاره داری، اجاره کاری و مزارعه.

۴-۱) نحوه اجاره و نوع اجاره بها (محصول یا پول).

۴-۲) تولید بنا بر عرف محل.

۴-۳) تغییرات تولید بنا بر سیاست قیمتگذاری یا دیگر عوامل (سیاستهای تشویقی) در رابطه با

مقررات .

۴ - ۴) دادوستد زمین (خرید یا فروش) .

۵) توسعه و عمران .

۵ - ۱) مسائل حقوقی دهات منتفع از برنامه‌های عمرانی (احداث سد ، جاده و راه و...) ،
براساس استانی و منطقه‌ای .

۵ - ۲) نحوه عمل درباره زمینهای بایر یا مواتی که در برنامه‌های عمرانی و توسعه دایر شده‌اند و
یا قابلیت زراعی یافته‌اند .

۵ - ۳) مشکلات و موانع موجود در مسیر توسعه در عمران منطقه‌ای از لحاظ حقوقی .

۵ - ۴) مالکیت زمینهای غیرزراعی ده (خارج از نسق) در چارچوب حقوقی .

روش تحقیق

به مناسبت موضوعات گوناگونی که در این تحقیق مطرح است از روشهای مختلفی به شرح زیر
استفاده خواهد شد :

۱) بررسی اسناد و مدارك موجود .

۲) بررسی و ارزیابی قوانین و مقررات (سابق و لاحق) .

۳) بررسی صحرائی به صورت تکمیل پرسشنامه و انجام مصاحبه با اشخاص مختلف در سطح ده

و مراکز استان و با سازمانهای مختلف مربوط . علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۴) مطالعات موردی و نمونه گیری .

۵) به تناسب موضوع و در صورت لزوم استفاده از روشهای کمی (آماري) .

